

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2023/01/tottos-gabor-forgacsok-a-kuruc-idokbol-13-03-09/>

Töttös Gábor

Forgácsok a kuruc időkből

Béri Balogh Ádám emlékei

Amikor 1710. október 29-én az egykor még a császárt is megugrasztó kuruc brigadéros holtfáradt csapatával legyűrték Petrasch ezredes rác labanc legényei, a magyar szabadságharc szerencsecsillaga már ugyancsak leáldozóban volt.

Béri Balogh néhány hete még Kőszeget sarcolta csekély eredménnyel hadai ellátására, s szomorú következménnyel az elhamvadt városra. Az ország rettegett a két éve dúló pestistől, a szerény kuruc hadakhoz nem mert, a labancokhoz nem akart csatlakozni, a II. Rákóczi Ferenc táborában lévő nemesség félt a jövőtől, mert nem bízhatott sem hadai erejében, sem az uralkodó kegyében.

Az elfogatás nagyon jókor jött gróf Pálffy Jánosnak, hiszen őt a császári hadak élére nem hadi érdemei tették a legalkalmasabbá, hanem az I. József és Pálffy leánya közti

gyengéd viszony. Ráadásul a grófnak úgy kellett békét kötnie és a kurucokat meggyőznie, hogy ehhez újabb haderőt a pestiszárlat feloldásáig nem kaphatott. A Dunántúlon felmorzsolódtak a kuruc ezredek, a Dunán labanc szolgálatban rác sajkások vigyázták a réveket, október végére a hideg idő a szabad ég alatt éjszakázó kurucok erejét elcsigázta. Béri Balogh Mohács felé tartott, de Bátaszék után szembetalálta magát az ellenséggel, megpróbált a dombok között elrejtőzni, talán a Sárközbe igyekezett, amikor Szekszárd határában, a csatári árokban próbált egérutat nyerni. Nem számolt azzal, hogy a dombság és az alföld érintkezési pontján a szakadékos árok csapdává válik: Murza lova és kurucai kötésig a löszös sárban forgolódhattak végső órájukban.

Petrasch ezredes még a csata napján megírta jelentését, melyből véres és kegyetlen harc képe bontakozik ki: csak a kurucok közül 70 halott maradt az ütközet után. A brigadéros majdnem agyonverték, de végül mégis Eszékre hurcolták, ahol vásra verték, német legénységgel őriztették, szigorúan (tehát kínzással) vallatták, miközben rablással, gyilkossággal s a császárral szembeni kétszeri esküszegéssel vádolták. Az első két vádpont minden hadat járt katonára illik, a kőszegi tűznek szintén nem lehetett oka – a várossal

Töttös Gábor: Forgácsok a kuruc időkből
Béri Balogh Ádám emlékei

folytatott tárgyalásai nem utalnak erre –, az eset inkább a véletlen és a kavarodás miatt következett be.

Más a helyzet az esküszegéssel. Ha úgy vesszük, az 1687-es országgyűlés feladta ugyan, hogy az Aranybulla ellenállási záradéka alapján a magyar nemesnek jogában álljon uralkodójával szembefordulni, az ónodi országgyűlés viszont kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. Az esküszegést tehát így mindenki elkövette, aki Rákóczi zászlai alá sereglett, vagy 1707 után ott maradt. Ha azonban vétkesnek bizonyul a nemes, akkor csakis az uralkodó és az országgyűlés beleegyezésével lehet megbüntetni. Ebben bízhattak a fejedelem hűséges követői, s tudta ezt nyilván Pálffy is. Neki a békekötés a legfényesebb bizonyíték lenne alkalmasságára, csak hogy erre igen rövid időt kapott, engedményeket pedig alig tehet. Hadereje, ha nagy is, döntő győzelmet egyhamar nem arathat, így egyelőre az apróbb sikereknek örül. Négy nappal Béri Balogh elfogatása után már Pestre érkezik, s kemény, sőt durva hangú levelében felszólítja báró Perényi Miklóst: *„Adja fel kegyelmed Egert, különben az haditörvény fog diktálni...”*² Egy magyar főnemes ilyesmin jót mosolygott, mert tudta, hogy erre még soha nem volt példa, s miért éppen most lenne? Pálffy vélt nyomatékkal, hozzáteszi: *„Bevettem Ujvárt.”*³ (Thaly Kálmán ehhez megjegyzi: *„Bevette ám Haiszter, de nem te!”*)⁴ *„A Dunántul való kurucság mind széjjel veretett, zászlóstul jöttek vissza, mihelyt Balogh Ádám kézben akadt, kit is ide hozatok Buda várába és hadi törvényt szolgálók reája...”*⁵ Perényivel szemben már két nap múlva hangot vált a fővezér, aki a haditörvény okmányait is örömmel írja alá december 4-én.

Annál könnyebben tette ezt, mert előző nap a Dunán Budára hozták Béri Balogh Ádámot. Bár már november elején, még eszéki fogsága idején elítélték rablásért s (feltehetően a kőszegi) gyújtogatásért Budán (!), de egyben megkezdték az ítélet felülvizsgálását is. Rákóczi viszonylag hamar értesülhetett a tárgyalásról, mert december 12-én már Bercsényinek írja Kállórol: *„Szegény Balogh Ádámra hadi törvényt láttatott Pálfi (sic!); még ugyan eventusát (kimenetelét) nem tudom, de azon okát adja, hogy kétszer is labancságra ígérkezett s hitit is még akkor adta, amikor szegény Ibrányi elveszett (1704-ben), de meg nem tartotta, mely is, ha így van, excusabilis (menthető) lehet cselekedeti.”*⁶ A fejedelem Emlékiratában *„bátor és igen jó magaviseletű tiszt”*-ként⁷ említett brigadérosról megírja: *„elfogták és lefejezték, a hadifoglyokkal való bánásmódról kötött szerződés ellenére, melyet a császáriak már egy éve nem tartottak meg”*.⁸ (Tudománytörténeti csemege, hogy a *II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai* 1978-as kiadásában, melyet Vas István fordított, az elmélázó Köpeczi Béla a jegyzetekben erről azt állítja: *„Balogh Ádámot okt. 29-én verték meg a császáriak és fogták el Vörösmarton, Mohácstól délre.”*⁹)

Két kérdés merül fel. Az egyik, hogy mikor ítélték el, s a másik: miért vártak a kivégzéssel? Tóth Gyula 1958-as *Balogh Ádám kuruc brigadéros* című könyvében azt írja: *„A haditörvénytörvényesek gyorsan meghozta döntését: Rákóczi brigadérosát pallos általi halálra ítélte.”*¹⁰ A jegyzetekben azonban idézi a Wienerisches Diarium 1711. évi 786. számát: *„Balogh Ádám fölött – ki mint fogoly Budán volt – febr. 4-én mondták ki a halálos ítéletet és 6-án végre is hajtották.”*¹¹ Azt tudjuk, hogy az udvari haditanács november 22-én arra utasít: a brigadéros *„semmi esetre se szállítsák Budára”*, december 6-án pedig – a szállítás után, de erről mit sem tudva – ügyének halasztását szorgalmazza. A haditanács – mivel Tóth szerint *„Pálffy fokozott eréllyel követelte a tárgyalás és halálos ítélet kimondását”* – megmásította véleményét, s már december 22-én tudatta a fővezérral: *„Ha a megtorlás nem aggályos, akkor Balogh Ádám fölött haditörvénytörvényesek volna tartható és az ítélet azonnal*

Töttös Gábor: Forgácsok a kuruc időkből
Béri Balogh Ádám emlékei

*végrehajtható.*¹² Logikusnak látszik, hogy az utóbbi időpont után Pálffyknak nem lenne oka habozni: semmiféle megtorlástól (tehát például labanc főemberek kivégzésétől) nem tarthat, indulata és felhatalmazása is megvan, a haditörvényszék csak intésére vár. Vajon mi lehet az oka közel ötvennapos várakozásának?

Az egyik feltétlenül az, hogy december 22-én egy másik meghatalmazást is kapott Pálffy, mégpedig I. Józseftől a Károlyi Sándorral folytatandó béketárgyalásokra. Ehhez nem lenne jó hangütés Béri Balogh kivégzése. A fővezér ehelyett a pestis, a hideg tél és a lovak elhullása dacára január 1-jén Debrecenbe indul seregével, hogy az új hadi helyzet érveivel is sűrgesse a meghódolást. Ennek érdekében még (többször meghosszabbított) fegyverszünetet is köt, sőt – egyelőre a királyi felhatalmazás pusztá reményében – személyesen tárgyal Vaján Rákóczival. A fejedelem emlékiratai szerint: *„Kényszeredettség és feszélyezettség nélkül folyt le minden. Amikor egyedül maradtunk Pálffyval, biztosított a császár jóakarataról. Arra buzdított, írjak hódoló levelet, és ha ezt megteszem, biztosíthat róla, hogy a császár a nemzetnek éppúgy, mint az erdélyieknek, megadja törvényeken alapuló minden szabadságát és általános bocsánatot mindazoknak, akik még fegyverben vannak.*”¹³ Nincs okunk kételkedni abban, hogy ez hangzott-e el, de abban sem, hogy ezzel a fővezér messze túllépte felhatalmazását. Reményeit a gyors békekötésre mégis az éleszthette, hogy Rákóczi megígérte: *„nem vonakodom illendő levelet írni a császárnak, s ezt három napon belül el is küldöm neki*”.¹⁴

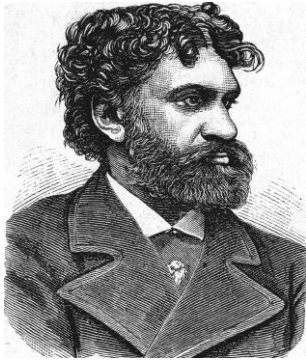
Ez visszamenőleg mindent megoldott volna. Azonban a február 4-én este kézhez kapott levél legkevésbé sem volt hódoló, aláírása szuverén uralkodóra utalt, a felkelést jogosnak tartotta, követelte, s nem kérte a felkelő nemesek birtokának visszaadását. E levéltől mindenki félt: a haditanács elnöke az uralkodónak át sem merte adni, Pálffy pedig később azt szerette volna elhíttetni, hogy nem is olvasta. Így viszont Savoyai Jenő szerint a mulasztása még nagyobb, ráadásul a fegyverszünettel és ígéreteivel a magyaroknak egyoldalúan kedvezett. Pálffy a bukásával fenyegető következtetéseket előre átláthatta, s azon töprenghetett, vajon mivel adhatná bizonyítékát szigorának, császárhűségének, egyszersmind miként sürgethetné a békekötést.

Látszólag semmi nincs a kezében, hacsak Balogh Ádámot nem tekinti annak. Ő a császárt vérig sérthette egykor azzal, hogy portyája során csaknem elfogta, s menekülésre kényszerítette. Hadi ereje, hatalma ugyan már nincs, de tegnap még a kurucok utolsó bástyájaként jelképes alak. Ráadásul középbirtokos nemes, annak a rétegnek a tagja, amelynek döntő befolyása lehet nemzetes társai véleményére, s talán még a neki a francia király kardját kölesdi győzelméért jutalmul küldő II. Rákóczi Ferencre is.

Ha nem is láthatunk Pálffy haditanács által is mozgatott gondolataiba, hihető, hogy a Béri Balogh esküszegésében részes nemesség megfélemlítésére és az uralkodó belső köreinek megnyugtatósára egyaránt alkalmasnak látszik a kivégzés. Lehet, hogy a bécsi lap értesülése helytálló, s az ítélet ezért születik meg csak február 4-én – nyilvánvalóan Pálffy utasítására. Két nap múlva fejezti le a brigadérost Budán, száz nappal elfogatása után. Újabb (bár keserves) nyolcvan napra rá már a békeszöveg utolsó simításait végzik. Szakály Ferenc szavaival a harc folytatására felszólító Rákóczi-kiáltvánnyal szemben: *„A még a fejedelem hűségén maradt konföderált rendek 1711. április 25-i szatmári gyűlése ... a békekötés mellett voksolt.*”¹⁵ Így születik – a Kosáry Domokos által elérhető maximumnak tartott – gyümölcsöző kompromisszum a nemesség két oldalon álló képviselői között. Akkor

Töttös Gábor: Forgácsok a kuruc időkből

Béri Balogh Ádám emlékei

s azóta senki nem gondolt Béri Balogh Ádámra, aki az idevezető úton, ha akaratlanul is, életét áldozta ezért. Olyan is csak egy akadt, aki sejtetni engedte az összefüggést. **Thaly Kálmán** 1865-ben így írt: „1710 végén, a szegszárdi szerencsétlen csata után, fakó lova alatta összerogyván, elfogatott. Budára vitték, ahol is midőn Rákóczitól sem nagy ígéretekre, sem fenyegetésekre elállani nem akarna: a haditörvény halált diktált fejére. És így a híres hős pártfeleinek minden tiltakozása dacára, Pesten lefejeztetett, az 1711 év elején, a midőn a szatmári békealkudozások már folyamatban voltak...”

*

Béri Balogh Ádám után a róla elnevezett fán kívül részben elveszett birtoka és nevezetes kardja maradt az utókorra.

A birtok ráeső részét sikerrel perelte vissza a vitéz kuruc özvegye, Festetics Juliánna, de – az 1715-ös, Rákóczit hazátlanná tévő törvény után nem sokkal – 1722-ben Balogh Farkas és Baltazár hűtlenség bűnében találtattak vétkesnek, „*vagyonuktól megfosztatnak*”, s 1723-ban a Petrovszky-család kapja meg 3000 ezüst forintért. Mivel a família 1833-ban fiúágon kihalt, a domínium ismét uralkodói kézbe szállt, onnét pedig – az utolsó közvetlen királyi donációként Magyarországon – 1837. június 15-én, 30.000 forint elengedése után, 56.507 forintért **Bartal György** kapta. (A korban s később is tudni vélték, hogy a Kossuth elleni vádak megalkotásáért jutalmazták ezzel. Ha ez nehezen igazoltó is, az mindenesetre feltűnő, hogy a későbbi kormányzót az 1837. május 5-ére virradó éjszaka vették őrizetbe, s így a két dátum közelsége is csábíthatott a kombinációra.)

A birtoknál jóval nevezetesebb kard első megtekintése és leírása után – fogalmazzunk így – „került elő” a *Balog Ádám nótája*. Mindkét esemény mögött Thaly Kálmán, a kuruc kor fáradhatatlan bűvára állt. A Vasárnapi Ujság 1864. évi 30. számában a kölesdi diadalról írt, s mivel ezért kapta a brigadéros a kardot, kérést illetik cikke végére: „*Rajzát e lapokban szívesen vennők...*”¹⁶ Ennek nyomán 1865. június 18-án már széles körben ismerhették a nemzeti ereklyét. „*Szerény szavam nem hangozék el a pusztában, mert Szabó István fényképész hazánkfia, a tulajdonos Forster Zsigmond úr engedelméből lefényképezé a nevezetes szablyát...*”¹⁷

„*E kardot hagyomány szerint XIV-dik Lajos francia király küldötte 1707-ben az ónodi országgyűlés alkalmára szövetségesének, Rákóczi Ferenc fejedelemnek; s valóban a kard francia felirata franciaországi eredetre, s ezüstjének ritka műizléssel készült domborművei párisi udvari ötvös vésőjére emlékeztetnek... a kardnak tömör ezüst markolata s hüvelyének egyéb ezüst részei ízlésteljes virág lombozat- s egyéb ékítményekkel remekül vannak borítva, a penge dúsan aranyzott, s ép oly díszes, mint vívásra alkalmas és erős, – szóval mesteri mű. A penge hátrészének vastagsága s a rajta végig húzódó vércsatorna is mutatja, hogy egyszersmind csatakardnak készült, és mutatják az élén látható csorbák, miszerint Balogh Ádám használá is későbbi ütközeteiben...*”

Töttös Gábor: Forgácsok a kuruc időkből
Béri Balogh Ádám emlékei

... a kard alakjára nézve görbe, de nem túlságosan: azaz török-, hanem magyar-módra; külsejének ezüsttel nem borított része most már meglehetősen kopott, de annál érdekesebb – minthogy régi – cápahal-héjjal van be vonva. Hossza az egésznek mintegy három lábnyi, markolatja hét hüvelyknyi, a két kardkötő-karika ezüstje 2 és 1/2 hüvelyknyi, a kard alsó részén levő ezüst 10 hüvelyknyi hosszúságu, átmérője pedig 15/8 hüvelyk...

Aczélán aranyzott betűkkel mindkétfelől ez van bevésve: „Ne me tire pas sans Raison, ne me remette point sans Honneur.” (Ne vonj ki ok nélkül, de vissza se tégy becsület nélkül.)

Balogh Ádám kölesdi harcza után még két évnél tovább küzdött Rákóczi mellett... A kölesdi győzelem emlékét pedig, a gyönyörű, XIV. Lajos, illetőleg Rákóczi és Balogh-féle kardot drága ereklyeként őrzik az elbukott hős vezér unokái, és a kard általában egész Tolna vármegyében oly tiszteletben tartatik, hogy a megyének több főispánja – pl. gr. Eszterházy Károly – e pompás és emlékezetes fegyverrel oldalán örökítetté meg magát – olajfestményű arcképben – a szegszárdi vármegyeház tereme számára.

A kardmarkolat és hüvely ezüstrészeinek faragványai oly szépek és hosszú mesterséges munka mellett nemes ízléssel vannak kivésve: hogy e díszmű a jelenkor legmesteriebb e nemű készítményeivel is bátran kiállja a versenyt. Tehát a történelmi érdek benne a műbeccsel párosul.”¹⁸

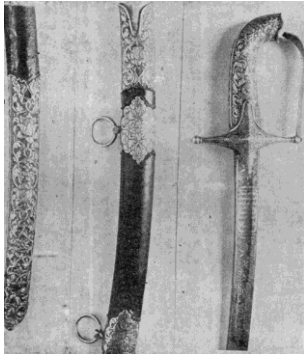
Az 1896-ban rendezendő ezredéves kiállítás sokakat ösztönzött arra, hogy a családi ereklyetárból elővegyék a nemzetünk dicsőségét megidéző tárgyakat. Így került Tolna vármegye múzeuma birtokába Béri Balogh már addig is kalandos utat bejárt kardja. A helyi sajtó csak jóval az eset megtörténte után, 1895. december 22-én tudatta a hírt, s azt: „a kardnak ez idő szerint Forster István földbirtokos a tulajdonosa”.¹⁹ A brigadéros egyik fia ugyanis Franciaországba ment, másik azonban Tolnában élt tovább. Egyik unokája Forster Antal felesége lett, az ő ötödik fia az 1849 utáni császári megyefőnök, Károly. Ennek hetedik csemetéje Zsigmond, akinek fia az adományozó Forster István. Talányos ugyanakkor, miként kerülhetett örökösödés révén a családhoz ez a kard, hiszen az nem szerepel a vitéz kuruc igen gondos (még kecskegidákat, gombokat is felsoroló) végrendeletében. Nem elképzelhetetlen, hogy a jelképes fegyvert ekkorra ő már kellően elrejtette, mivel annak jelentősége messze túlnőtt személyén.

Csak annyi bizonyos, becses ajándékként XIV. Lajos küldte II. Rákóczi Ferencnek, de arról, hogy mikor, nem szólnak följegyzések. A kérdést sem nagyon bolygatta eddig a kutatás. Thaly 1707-ben, az ónodi országgyűlésre teszi az átadást – meg nem jelölt hagyomány alapján. Legkorábban 1704-ben érhetett ide, mikor a francia király seregei is szorult helyzetben voltak, mert ekkor toppant be Eger ostromakor Fierville lovag, aki XIV. Lajos hitlevelét hozta néhány hadmérnök kíséretében. Ez azonban az első kapcsolatfelvétel, ily megtiszteltetés túl korai lenne. Ugyanide jött, már követként 1705-ben Desalleurs őrgróf, akit ünnepélyesen fogadtak, de a várt fegyvereket nem hozta – talán csak épp ezt a jelképes kardot. Ezután még az erdélyi fejedelmi beiktatás, vagy a közvetlen utána lezajlott ónodi országgyűlés mutatkozik alkalmasnak a kard átadására.

Leglogikusabbnak azért látszik az 1705. év, mert a míves ötvösmunkán *kezdendő* harcra utal a francia szöveg. Az is jelképes, hogy e kardot a fejedelem az 1708. szeptember 2-i kölesdi győzelemért adta Béri Baloghnak: igen fontos, önbizalom-erősítő visszavágás volt ez az éppen egy hónappal előbb elszenvedett trencsényi vereségért, ahol Rákóczi lebukott a

Töttös Gábor: Forgácsok a kuruc időkből
Béri Balogh Ádám emlékei

lováról, mire a sereg szétfutott.

A kard a millenniumi kiállítás után a megyei múzeumba került. Akkori leírás szerint a szablya 92, ebből a penge 78,5, a hüvely 80,7, a pengeszélesség 2,4 centiméter. Mindezt azért érdemes elmondanunk, mert már csak fényképen csodálhatjuk meg, mivel 1944–1945-ben eltűnt. Nincs adat arról, hogy német, magyar vagy orosz gazdája lett-e, de talán felbukkan valahol. Az 1951-től 1989-ig a kuruc brigadéros nevét viselő Wosinsky Mór Megyei Múzeum hivatalosan próbálkozik a nemzeti ereklye felkutatásával.

*

A szekszárdiak Béri Balogh emlékét mondákban s helynevekben egyaránt őrizték századokon át. Az 1700-as években már megvolt a máig élő Szilfán alul, Szilfán felül helynév: csak így emlegették, mert Rákóczi vagy Béri Balogh nevének kimondása még sokáig nyílt felségsértés számba ment. Így bukkan elő 1834-ben Garay Nepomuk (azaz János) *Csatár* című *Hőskölteményi rajzolata Bemendetelében* is.

*„Közben a róna Csatár terjed, s közepette Csatárnak
Százados ágaival terebély nagy szilfa tenyészik...
Sokszor alád ülnek fáradtan tiszteletes fa...”*

Újabb emberöltő múlva, éppen Liszt szekszárdi tartózkodásakor aztán úgy látszott, végképp megpecsételődik a fa sorsa.

A Magyar Történelmi Társulat életében nem sokszor fordult elő, hogy egy fával foglalkozott volna. A választmány 1870. október hó 6-i ülésén *„Thaly Kálmán ... reflectál a hírlapok azon tudósításra, hogy a Szekszárdon túl, a báttaszéki országút mellett, a csatári szőlőhegyek alatt állott vén, terebély szilfát, az ú. n. Balogh-fáját, melyhez a néphagyomány Rákóczi vezér Balogh Ádám elfogatását csatolta, a múlt szeptember hó 8-án d. u. 2 óra után a dühöngött vihar derékon kettétörve kidöntötte.”*²⁰ S miután Thaly éppen előző évi bécsi kutatásaiból tudta, az itteni elfogatás nem legenda, hanem valóság, a társulatot meggyőzte: *„intézzen ... megkeresést Tolna vármegye hazafias érületű közönségéhez: jelöltesse meg az emlékezetes fa helyét bármily egyszerű, de tartósságot ígérő kő- vagy vasoszloppal.”*²¹ A terjedelmes levél érveket, sőt felirat-javaslatot is tartalmazott, a végén fennkölt Bajza-idézetel:

*„Hol legtöbb honfivér lépé
A harci síkokat:
A népszabadság ott tenyészit
Legszebb virágokat.”* (Apotheosis, 1834)

Telt-múlt az idő, s a társulat közlönye, a Századok 1871 márciusában szomorúan állapította meg: *„Tolna vármegye közönsége a Magyar Történelmi Társulat múlt évi october hó 15-kén kelt átiratára még semmit sem válaszolt. Kihalt-e belőlök minden érzék a hazai történelem és tudományosság, s minden kegyelet őseik iránt? ... Vagy méltóságuk alattinak tartják egy tudományos társulattal érintkezni? Bezzeg nem így gondolkoznak s járnak el társulatunkkal*

Töttös Gábor: Forgácsok a kuruc időkből
Béri Balogh Ádám emlékei

*szemben a képviselőház, a ministeriumok, a ... hercegek, [más városok, vármegyék]! Ha indítványunkat a tolnaiak határozat nélkül "ad acta" tették, – szégyen reájok az utókor előtt! Mindazáltal még jót remélünk s választ várunk."*²²

A következő hónapban megírták: „egy Tolna megyei származású buzgó tagtársunk csodálkozását fejezi ki, holott értesülése szerint társulatunk indítványa Tolna vármegyének még october havi bizottmányi gyűlésén fölolvastatott, s lelkesülve fogadtatván, azonnal bizottság neveztetett ki az indítvány foganatosítása érdekében teendő további intézkedések végett”.²³ A lelkes válasszal együtt tudatták azt is: „biztos értesülés szerint e válaszirat az ottani kiadóhivatal túlhalmozottságából eredett tévedésből késett ily soká”.²⁴ De ezen kívül nem történt semmi.

Már 1874-et írtak, mikor „Hóke Lajos úr most, a Fővárosi Lapok április 26-i számában a Béri Balogh-család okiratait ismertetvén, fölemlíti, hogy a megye által az állítandó emlék költségeinek összeszerzésére kiküldött bizottság a különben annyi gazdag földesúri családdal dicsekedő Tolnában, fájdalom oly rideg közönnyel találkozott, miképp csak igen csekély összeget sikerült egybegyűjtenie. Azonban a jó ég kegyesebb volt az elvázott hős emléke iránt, mint az emberek, és legközelebb földije; ugyanis azóta a vén kidőlt fa törzséből oly életerős sudár sarjadott fel, hogy – hacsak gonosz kezek ki nem irtják –, hivatva lesz Balogh Ádám emlékéét pár századig fenntartani. Szóval a vitéz vezér fája, mint dicsősége, az új időben új életre kelt.”²⁵

Augusz Imre – a kuruc leányági leszármazottja – 1882-ben jelölte meg az agg szilfát díszes réztáblával. Az erre került szöveg ma is az általa kigondolt formában olvasható az **emlékkövön**: „Ezen a helyen fogatott el 1710-ben Béri Balogh Ádám, II. Rákóczy Ferenc dandárnoka, ki a hős tulajdonságait a hon és a szabadság szent szeretetével egyesíté s elvűségéért kegyetlen vértanúságot szenvedett. Örökös tisztelet emlékének! A haza minden előtt!”

A fa története ezzel azonban korántsem ért véget. Már Garay János leírta a Szegszárdi régiségekben: „A babona és előítélet a fáról egyebet is tart, mi nem idevaló.” E titokra a költő szobrának avatásakor, 1898-ban derül fény. Az alkalomra kiadott albumban Garay Antal bátyja szájába adja: „Az mondják, hogy a (Béri Balogh) lelke most is visszajár. Mert ha valami német ott éjfélnél elmegy a szilfa mellett, hát úgy üti pofon jobbról, balról valami, hogy sziporkát hány a szemé.”²⁶ Jót mosolyogva gyanakodhatnánk a párizsi '48-as forradalom torlaszharcaiban küzdött Tóni bátyánk kegyesen tódító fantáziáján, ha nem olvasnánk a Tolnamegyei Közlöny 1903. szeptemberi számában: „15-én délután 4 órakor az a hír érkezett a városba, hogy két német vándorló magyargyűlöletből felgyújtotta a Balogh-fát. A városházáról Nikitits Imre tűzoltó alparancsnok és Szücs Ferenc szakaszparancsnok rögtön fecskendővel kiindultak, hogy a nevezetes fát megmentésék, mi sikerült is nekik.”²⁷

Ekkor már hivatalosan védik a fát: „korhadó részeit levágták, és bepléhezték a levágott törzsrészeket, a hazafias kegyelet mentette meg az elpusztulástól”.²⁸ Hamarosan – talán Rákóczi hamvainak hazahozatalán felbuzdulva – előbb a Bátaszéki utcát nevezik el Béri Baloghról, majd 1907-ben a megye elhatározta: méltóbb emléket állít. A fenti lap november 11-i számából Dőry Pál alispán stílusiskolájával azt is megtudjuk, mily szépen kértek egykor.

Töttös Gábor: Forgácsok a kuruc időkből

Béri Balogh Ádám emlékei

„... vagyok bátor a Tisztelt Címhez azon tiszteletteljes kérelemmel fordulni, hogy a Rákóczi-szabadságharcunk ezen egyik kimagasló hősének emelendő emlékmű pénzalapjához hazafias áldozatával hozzájárulni s hirlapilag nyugtázandó kegyes adományát az ide mellékelt postautalvány felhasználásával hozzám beküldeni méltóztassék.”²⁹

A hivatalos figyelem mellett megmaradt az utódok tisztelete is; az elfogatás 200. évfordulóján a sajtó hírül adta: „a **Balogh-fát** ez alkalommal kegyeletes női kezek virágokkal szórták tele”.³⁰ Ezen az őszön készült a helyi festőművész, Miklósi Ödön Vasárnapi Ujságban megjelent rajza.³¹ Az emlékmű azonban egyre késett, s végül csak 1931-ben készült el a márványtáblás obeliszk, mely a festő testvére, Mutschenbacher Jenő kezét dicséri.

Kedvelt kirándulóhelye lett a szekszárdi tanulóifjúságnak, rendszeresen megemlékeztek a névadóról. A vármegye a XX. század elején, amikor innét kivándorolt amerikai magyarok honi földet kértek új hazájukba, ennek a tövéből küldött. Amikorra az agg törzs végleg kiszáradt 1940-ben, megjelent Bodnár István Béri Baloghról szóló könyve, már a ma is díszlő új sarj újította meg a fa életét. Az elfogatás 300. évfordulóján a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület sem feledkezett el a méltó megemlékezésről.

JEGYZETEK

¹ Korábbi megjelenés: *Honismeret*, 2011. (39. évf.) 1. sz. 19-24.

² Gróf Pálffy János levele báró Perényi Miklósnak, 1710. nov. 11. In: SZALAY László (1864): *II. Rákóczi Ferenc bujdosása. I. köt. I. füz.* Laufer Vilmos kiad., Pest, 15.

³ Uo.

⁴ Idézi: BODNÁR István (1938): Béri Balogh Ádám a vértanuhalált halt kuruc brigadéros. Molnár-féle Nyomda, Szekszárd, 64.

⁵ SZALAY (1864) 15.

⁶ BODNÁR (1938) 66.

⁷ II. RÁKÓCZI Ferencz (1978): Emlékiratai a magyar háborúról, 1703-tól a végéig. A jegyz. írta: KÖPECZI Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 416.

⁸ Uo. 416.

⁹ Uo. 476.

¹⁰ TÓTH Gyula (1958): *Balogh Ádám kuruc brigadéros.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 198.

Töttös Gábor: Forgácsok a kuruc időkből
Béri Balogh Ádám emlékei

- ¹¹ Uo.
- ¹² TÓTH (1958) 196.
- ¹³ II. RÁKÓCZI (1978) 420.
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ SZAKÁLY Ferenc (1990): *Virágkor és hanyatlás, 1440-1711*. Magyarok Európában II. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 306.
- ¹⁶ THALY Kálmán (1864): A kölesdi harczról. *Vasárnapi Ujság*, 11. évf. 30. sz. (júl. 24.) 300.
- ¹⁷ THALY Kálmán (1865a): Béri Balogh Ádám kardja. *Vasárnapi Ujság*, 12. évf. 25. sz. (jún. 18.) 310.
- ¹⁸ Uo. 310-311.
- ¹⁹ Tolnavármegye (1895) 5. évf. 52. sz. (dec. 22.) 5.
- ²⁰ THALY Kálmán (1870) hozzászólása. *Századok*, 4. évf. 8. sz. 559.
- ²¹ Uo. 560.
- ²² THALY Kálmán (1871): Hernád-németii pecsét. *Századok*, 5. évf. 3. sz. 161.
- ²³ A Béri Balogh-emlék. *Századok*, (1871) 5. évf. 4. sz. 224.
- ²⁴ Uo. 276.
- ²⁵ Vö. *Fővárosi Lapok*, (1874) 11. évf. 95. sz. (ápr. 26.) 415.
- ²⁶ *Garay-album. Garay János emléksobrának leleplezésére*. Szerk. BODNÁR István. Szekszárd, 1898. 7.
- ²⁷ Balogh Ádám fáját felgyújtották. *Tolnamegyei Közlöny*, (1903) 31. évf. 38. sz. (szept. 17.) 4.
- ²⁸ Uo.
- ²⁹ DÓRY Pál (1907): Gyűjtés Béri Balogh Ádám emlékműre. *Tolnamegyei Közlöny*, 35. évf. 46. sz. (nov. 14.) 4.
- ³⁰ *Tolnamegyei Közlöny*, (1910) 38. évf. 45. sz. (nov. 13.) 3.
- ³¹ Béri Balogh Ádám fája Szekszárd mellett, a hol 1710-ben elfogták, a mellette állított emléktáblával. *Vasárnapi Ujság*, (1910) 57. évf. 46. sz. (nov. 13.) 943.